

Piramowicz Nowa (17/10 1777)

M O W A
W DZIEN ROCZNICY
OTWARCIA TOWARZYSTWA
DO KSIĄG ELEMENTARNYCH
Na Seffyi dnia 7. Marca Roku 1777.
PRZEZ JMCI X. PIRAMOWICZA SEKRETARZA
KOMMISSYI EDUKACYI NARODOWEY
W TYMZE TOWARZYSTWIE
M I A N A.

w W A R S Z A W I E.

XVIII. 2. 442

NAYIASNIEYSZY PANIE.

Zdając uroczyste Powszechności Narodowej sprawę Roku przeszłego, z robot naszych względem Instrukcyi Publiczney, zaszczytzeni iak dzisiay, przytomnością W. K. Mci P. N. M. uwiadomiliśmy Ją, iakie były w tey mierze uczynione układy, y co zdaniami y uwagami naszemi w kryśleniu onychże rządziło. Kiedy dnia dzisieyszego na tenże koniec stawiać się nam przychodzi, czuiemy żądania pospolite, wiedzieć coby iuż w wykonaniu było; a oraz czuiemy sprawiedliwą pociechę, mogąc pomysłnie odpowiadać żądaniu.

Przyjęcie Obwieszczenia o Książkach Elementarnych z powszechnym we wszystkich prawie krajach pochwaleniem, czyniło nam nadzieię bliskiego otrzymania żądanych dzieł, albo raczey wprzod, Prospektow ich y niby wzorow. Mowiono nam y pisano z różnych stron, iako układ Instrukcyi zamierzający oświecenie gruntowne, polepszenie obyczaiow, a zatym szczególną każdego, y powszechną kraiu szczęśliwość, łączący nauki tak przez iedność założonego celu, iako przez

)1(

związek

związek y porządek naturalny w nierozdzielne Edukacyi ciało , układ taki przywracał umiejętnościom własne ich naznaczenie , y oczyszczał je od przywar próżności y błędów. Otrzymanie Książek Elementarnych uznane za istotny y nayskuteczniejszy środek uiszczenia układu tego. Przepowiadano nam , iż tak szlachetne uczonych do dzieła przepisanego powołanie zagrzeje ich umysły , y sprawi pospiech w ubieganiu się o chwałę społeczeństwa w tym przedsięwzięciu. To wszystko wrożyło pomysłne zamysłu powodzenie y bliski zaproszenia skutek. Atoli niedostatek Prospektow na Książki Elementarne w iednych materyach , niedoskonałość niektórych przysłanych , mała liczba czyniących zadość przepisom , y to ieszcze warunkow y popraw potrzebujących , przekonała nas o trudności rzeczy , y wzbudziła większą baczność w sądzeniu y przyjmowaniu pism wezwanych.

Na Książkę Elementarną wiadomości potrzebniejszych o Naukach y kunsztach , nie odebraliśmy żadnego Prospektu ; ieden tylko na Retorykę y Poetykę , niezgodny z Obwieszczeniem. Przysłane na Logikę , powiększey części szkolnych Logik przywarami skażone , żadnego z Obwieszczeniem we wszystkim zgodnego układu nam nie dały. Na Fizykę dwa mając , zatrzymywaliśmy się z sądem w oczekiwaniu doskonalszego dzieła. W Matematyce naywięcey nam Prospektow przychodziło , ale przepisane w obwieszczeniu P. Kommissyi Edukacyiney względy , pośpiechu nam w przyjmowaniu zabraniały. Dwa na Ogrodniczą y Rolniczą naukę , zaraz w początkach nadeszłe , roztrząsania nasze ku osądzeniu się stosujące zabawiały.

Trzeba zatym było ponowić Obwieszczenie , a raczey powtórzyć dla piszących przestrogi. Czas sądzenia Prospektow odłożony. Proszę ci , którzyby się do układania żądanych dzieł zabierali , aby zawsze na oku w swych robotach mieli cel pożyteczności w życiu y obcowaniu codziennym , cel obywatelskich usług ; wiek y poigtność młodzi , dla których się pisze : aby pomnieli , iż nam nie Ksiąg w ułożonych naukach potrzeba , bo ich dostatek y dobrych mamy , ale Elementarnych Książek , to jest podających nayprościeyszy y nayskuteczniejszy sposob nauczzenia młodego człowieka przedsięwziętey umiejętności.

W oczekiwaniu skutku powtornego zalecenia , ustanowiliśmy między sobą sposob roztrząsania y sądzenia Prospektow. Mocą tey uchwały , naprzod każdy z Towarzystwa naszego bierze do czytania y zważenia przybyłe na Książkę Elementarną planty , przekłada potym w posiedzeniu zdanie swoje. Gdy szczegulne roztrząsania iednego rodzaju

Pro-

Prospektów się zakończą, a czas sądu nadejdzie; wybierają się z Towarzystwa trzy osoby, któreby wszystkie szczególne zdania zebrały, przyczyny przysądzenia iednemu z Prospektow pierwszeństwa wyraziły, y uwagi, ieżeliby tego potrzeba wyciągała, względem popraw y odmian dla Autora zebrały. Wtedy sprawę z robot swoich Towarzystwu daią, y sąd przyięcia następuie.

Naypierwszy, który tym sądenia trybem wybranie y nadgrodeę otrzymał, był Prospekt Botaniki stosowany do Ogrodniczey y Rolniczey Nauki, pod dewizą: *Nieszczęśliwa wieś, ktorey Pan włodarza słucha, a nie uczy.* (*) Autorem iego jest J. P. Rieul Generał - Major w Woysku Koronnym, z wiadomości swoich, y pism zwłaszcza w tym rodzaju znany y zalecony. Gruntowną znaioność przedsięwziętey materiy połączywszy z iasnością y potrzebną w Elementach prostotą, daleki od wymyślnych a częścicy mylnych w gospodarstwie wynalazkow, trzymając się doświadczenia, a zawsze zamierzając pożytek powszechny y łatwy, zadość uczynił żądaniom P. Kommissyi w Obwieszczeniu podanym. A doskonałość dzieła y sławę dowcipu uwieńczył piękną y szlachetną umysłu wspaniałością. Nadgrodeę robocie swojej oddaną obrocil na uwiecznienie pamiątki panowania STANISŁAWA AUGUSTA, na oświadczenie potomości, co Jnstrukcyja publiczna P. Kommissyi Edukacyiney winna, y na zalecenie tak potrzebney nauki, około ktorey pracuie. Medal piękny nakładem iego wybity, prześle późnym wiekom pamięć tych, którym iest poświęcony, spolnie z pamięcią Tego, który y niszczać y uwielbiać umie dobre ustanowienia.

Z rzeczonym Książki Elementarney składem wspoł o pierwszeństwo szedł drugi, pod dewizą: *Miłość Oyczyzny.* ... Dokładność pisma w przedsięwziętey rzeczy, gorliwość wszędzie okazywana pospolitego pożytku, rady y nauki pełne rozsądku, na doświadczeniu zasadzone, łatwe w wykonaniu, ziednały mu tę szczególną rożnicę; iż lubo dla obszerności na Elementarną Książkę służyć nie miał, dla dobroci iednak swojej za wielce użyteczny Kraiowi oszczędzony został. Z powodu gorliwości o powszechne dobro zdało się P. Kommissyi, zaprosić Autora do napisania określonego dzieła, ofiarować mu nadgrodeę Elementarney Książce pierwszy raz naznaczoną, y swoy nakład na wydanie. Za otwarciem imienia, znaleziony Prospektu tego Autorem J. P. Huła Sekretarz Krolewski Miasta Torunia, człowiek odebraniem w innych Akademiach Nadgrod, y szczerą a pracowitą do służenia Oyczyźnie chęcią zalecony. Już

[*] Infelix ager, cuius dominus villicum audit non docet.
... Amor Patriz.

Już ósm było Matematycznej książki Prospektów, kiedy troskli-
we o trudne iakiego żądano w tey umiejętności dzieło, umysły nasze uspo-
koił później przysłany pod Dewizą: *Ten który się z uwagą, rzeczą przy-
patrować nie nauczył, nie jest uczonym, albo źle uczonym jest, co jeszcze
gorsza.* (*) Za pierwszym Prospektu przeyrzeniem nie można było nie uznać
wyborności dzieła, y nie uczuć ukontentowania z tego nabycia. Wielki roz-
zum zawiadywał całym układem; znościomość pojęcia dziecinnego zniżala
wysoką umiejętność Autora. Wszystko zdrowym rozsądkiem wiodąc, kie-
ruie z pewnością Nauczyciela w postępowaniu z uczniem; co y z natury rze-
czy, y z przepisow naszych nayistotniejszą jest książki Elementarney czę-
ścią. Wprowadza młodego za samym jego słabym światłem w naukę, do
ktorey przystęp uprzedzenia y złe sposoby zatrudniały. Nie długo roztrząsac
y sądzić trzeba było. Czytanie od wielu z Prześwietney Kommissyi tey
planty z pochwałą złączone upewniało mu zaszczyt pierwszeństwa. Autor
jego jest Jmć Pan Lhuillier Nauczyciel Matematyki w Genewie. Będzie
sobie niezmiernie winszował, gdy się dowie, iż czytaniem wzoru swego
od W. K. Mci był uczczony; y co pospolity odgłos słauił, poczucie słod-
ką dobroć y opiekę, którą W. K. Mość P. N. M. Edukacyi y uczonym świad-
czyć raczysz.

Ze trzech na Elementarną Fizykę y Mechanikę Prospektów, mający
dewizę; *Troskow osłodzenie . . .* zastanowił względy Towarzystwa. Do-
skonała umiejętność tych nauk w Autorze, obszerna znościomość ksiąg w tym
rodzaju, zniżanie się w uczeniu do poiętności młódzieży, sposób pisania
bardzo iasny, czysty y miły, we wszystkim stosowanie się do przepisow
Obwieszczenia, ziednały mu pomyślny sąd y wybranie. Tym z większym
ukontentowaniem widzieliśmy przyznanie mu pierwszeństwa, żeśmy za o-
twarcie imienia poznali być Autorem Obywatela Polskiego, y inż raz uczczo-
nego pochwaleniem Prześwietney Kommissyi pisarza. Jmć Pan Huba po-
dał ten Prospekt. Y iezeli trzeba było, do wydoskonalenia dzieła jego w
zamierzeniu naszego celu, udzielić mu niektórych uwag, uczyniono to z
rownym oświadczeniem szacunku z naszej strony, iako z pewnością okazy-
waney zawsze powolności z strony Autora. Inne w teyże Nauce Pro-
spekta, albo dla powierzchownego bardzo tak ważney nauki dotykania, albo
dla sposobu z przepisany od Prześwietney Kommissyi wcale niezgodnego, na
bok odłożone być musiały.

Nay-

[*] Celui qui n'a pas appris à réfléchir, n'est pas instruit, ou il l'est mal, ce
qui est pis encore. *Condillac.*

. . . Curarum dulce lenimen.

Naypoźniej odebraliśmy układ Elementarney książki na Historją naturalną, godny względów. Bo był dawniej inny nam przysłany, który więcej chcą moralnie niż fizycznie wiadomości dzieiow natury prowadzić, istotę nauki odmieniał; nie mówiąc rzeczy pożytecznych, y w używaniu wykonalnych, chybiał zamierzonego celu; sposobem zaś pisania nadętym y wytwornym gorszyłby uczniów. Z tym jednym długo nam zostawać trzeba było, kiedy po upłynionym przyjmowania Prospektow czasie, nadszedł niedawno wspomniany pod napisem z Pana Buffona wyjętym (*) Dał on nam poznać dostateczną w Autorze umiejętność nauki, gorliwość stania się pożytecznym kraiowi, poświęcającą z głębszych wiadomości chwałę prostocie y łatwości w uczeniu, skromność gotową odbierać y uiszczać rady y odmiany. Ostatnie sąđenje jest tym prospektem zabawione.

Były niektore Elementarne książki nie na wspoł ubieganie się uczonych podane, ale pewnym osobom od Prześwietney Kommissyi na to wybranym zlecone.

Nie można zaprzecć, że y samey rzeczy istota, y poboczne przeszkody dały nam nie raz pocuć trudność w wykonaniu przed się wzięcia tey wagi. Samo ksiąg całych a z naywiększą ostrożnością czytanie, wielu na Oyczysty ięzyk z obcego przekładanie, długą być musi y ciężką pracą. A wydanie, aby dokładne było, nie mało czasu, y wiele pilności wyciągać będzie. Ale miło jest poznawać, że pożytek zamierzony wart tyle trudu; miło widzieć, że mimo tych wszystkich zawad, staie się po części dopeńnione, co wielu zbyt trudnością rzeczy rażonym zdawało się nie podobne. Spodziewamy się w roku szkolnym następującym dać dwom Klassom książki Elementarne. Proszeni są Autorowie, pospieszać się w robotach swoich.

Częścią Instrukcyi znaczną jest czytanie y przekładanie najlepszych w starożytności Autorow, którym ten wzgląd dał imię Klassycznych: Czytać ich, iak się prawie dotąd zwykło, bez związku z naukami w ten czas wyznaczonemi, jest zmniejszać ich pożyteczność, roztargać uwagę uczniów, a często samey ciekawości albo grammatycznym gustom dogadzać. Zalecono było w wyborze Autorow y Wypisach z nich na Klassy, mieć te dwa względy; aby, y do rozszerzenia umiejętności na każdą Szkołę przypadających służyły, y w dobry gust w mowie y pisanii uczniów wprawiały. W tym zamierzeniu, układ Wypisow był uczyniony. Każda Klasa ma z Autorow wybrane miejsca, do nauk sobie przepisanych stosowane, a nauczyciele

[*]] y a dans l'etude de l'histoire naturelle deux écuëils également dangereux, le premier de n'avoir aucune methode, et le second de vouloir tout rapporter à un systeme particulier.

cielo ostrzeżeni są, aby dopiero w ten czas Wypisy z Autorow uczniom do czytania y tłumaczenia dawali, kiedy im rzecz sama, o ktorey Autorowie mówią, z ksiąg Elementarnych wiadomą się stanie. Taki sposob pewnieyszą uczyni umiejętność rzeczy, y ułatwi nabycie ięzyka. Z każdego, ktory przypadnie Autora, Wypisy poprzedzone będą krotką o życiu, Księgach iego, y wydaniach ksiąg wiadomością, z przydaniem powszchnego o pismach iego zdania. Przypisy y objaśnienia moralne, grammatyczne, historyczne skromnie używane, zawsze do celu powszchnego Instrukcyi zmierzać mają. Zeby o zwyczajach, obrządkach, wagach, miarach y pieniądzech starożytnych, oraz o dawney Geografii nie powtarzać potrzebnych do zrozumienia Autorow Klassycznych wiadomości, zbierają się dwa Dykcyonarze, jeden starożytności, drugi dawney Geografii. Wypisy z Autorow, na dwie Klasy, są przez nas wygotowane. Dykcyonarze wspomniane od Osob z Towarzystwa naszego przedsięwzięte, wkrótce zakończone będą. Łacińskiego ięzyka z Polskim Dykcyonarzyk, dla poczynaających naznaczony, w roku następującym szkolnym zapewne wyidzie.

Ten jest tor, ktory się kryśli młodemu Polakowi, ktorym postępując wyiść ma na oświeconego y cnotliwego człowieka y obywatela. Y jeżeli się godzi przyszłych rzeczy wyobrażeniem cieszyć oczekiwaniem, y słodzić prace; zdaie się nam, iż go tym widzimy, czym oddać Oyczyźnie pragniemy. Z łona Rodzicow przeniesiony w dozor Narodowej Edukacyi; w pierwszym wstępie oddany w powód Chrześciańskiej y moralney na prawie przyrodzonym zasadzoney nauce, nigdy od nich, aż do końca biegu instrukcyi, opuszczonym być nie ma. Jedna mu wystawiać będzie wyższe prawdy, y nadprzyrodzonymi światłami utwierdzać y poświęcać to wszystko, co z innych zabierze. Druga zawsze się do wieku y okoliczności, w ktorych go postawionym znajdzie, stosując, wpaiac weń będzie, co winien Rodzicom, Krewnym, iakożkolwiek mu dobrze czyniącym. Z wrostem wieku powie mu obowiązki iego względem niższych, względem Zwierzchności, współ - Obywatelow, Przyjacioł, Sąsiadow. Daley, da mu poznanie rządu Kraiowego, Praw swoich, toż Prawa Narodow, wszystkie powinności prawodawcy, y podległego Prawu. Trzeba mu będzie w dalszym życiu być Ziemianinem dla siebie y dla Kraiu pożytecznym; Historya Naturalna zabawiona odkryciem darow Stworcy y dzieiow Natury, otworzy mu, co są rzeczy, ktore go otaczają, co jest w żyjących y nieżyjących stworzeniach, czegoby na swoy y narodowy pożytek użyć miał. Wiadomości o naukach y kunsztach, o ich wzroście y wydoskonaleniu, przyidą ku pomocy y po-

kają

kaję mu , iako tego wszystkiego używali ludzie , iako podobnie użyć ich może. Fizyka w zamierzeniu tegoż końca nieoddzielna , uwiadamiając go o mocy , ruszaniu , ciężarze żywiołów y innych rzeczy , stawi go sposobnym do wydoskonalenia niedokładnych , a w codziennym użyciu potrzebnych machin , do wprowadzenia innych niewytwornych a korzyść przynoszących. W umyśleniu wszystkich tych rzeczy , albo w ich dozorze y użyciu , rownie w Ekonomii iako y wojenney sztuce , własnym powołaniu Obywatela Polskiego , nie obejdzie się bez miary y liczby. Znajdzie tę pomoc w Arytmetyce y Geometrii , ciągiem przez Klasy uczoney. Historia dzieiów ludzkich prywatnemu dla zabrania miłości cnoty , wstrętu występku y chęci rzetelney chwały , dla rządzenia domowego , y przystoyney umysłu zabawy pożyteczna ; Człowiekowi publicznemu , dla znajomości rządu , spraw publicznych , dla czynienia z obcemi mocarstwy potrzebna , przyjemnie do tych celow sposobieć go będzie. Trzeba mu tych wszystkich znajomości użyć. Myśl , mowa y pisanie iego , iuż będą miały z rzeczonych wiadomości dostateczną materią. Ale myśl ugruntować , od błędow ubezpieczyć , w poznaniu prawdy upewnić , dziełem się stanie Logiki z Geometrią. Mowienia y pisanie wzory znajdzie w wybornych Autorach , a wprawę w ćwiczeniach swego stylu , ktoremi uwagi o wymowie y pisaniu z najlepszych źródeł czerpane kierować będą. Gdy takowey Instrukcyi bieg siedmioletni przejdzie , a właściwych obranemu od siebie stanowi nauk szukać ieszcze będzie ; w Głównych ie Szkołach znajdzie. Przystanie na tamtych ? iuż się stał sposobnym do nabycia obszerniejszych wiadomości , iuż mu droga okazana y wstęp otwarty , a ten być powinien Instrukcyi młodych skutek.

Takiego Obywatela oddaemy Oyczyźnie. Użyć go do usług swoich podług wieku , y podług zdatności iego rozmaitym usługom przywoitey , może. Do niey należeć będzie , od Publiczney Edukacyi zasiągać świadectw o zdatności nowego Obywatela. Ten zaś szczęśliwym będzie , kiedy w Prawach y rządzie Oyczyzny znajdzie utwierdzenie tych początkow , ktore w Instrukcyi zabrał ; kiedy w uwielbieniu y wynoszeniu cnotliwych , w użyciu ich do urzędow y usług poważnych , odbierze przekonanie o tych prawdach , w ktorych go wychowywano ; poznaiąc że nie darmo jest być cnotliwym , y doswiadczaiąc iako obyczaię przychodzą ku pomocy prawom , iako w ten czas moc praw obejdzie się bez ich mnogości. W tym stanie rzeczy , sam obiaśniony y pocziwy , rozrzucać będzie światła , y pomnażać dobre przykłady , po całym kraiu.

Tego

Tego sobie, do usług Edukacyi wezwani, tego Kommissya nad tak wielką sprawą pszełożona, tego cały Narod, po wysokiey mądrości, po doznanej o wychowanie Obywatelów gorliwości, wspaniałości serca W. K. Mci P. N. M. obiecować powinien. A nadzieie te ugruntowane są już, odebranymi tey opieki nad Edukacją Narodową skutkami. Waszey K. Mci pieczołowitością y powagą Prześwietna Kommissya Edukacyina, w działaniach swoich sprawiedliwie pochwalona, naywyższą w swym udziale władzą nadana, szrodkow potrzebnych pewnieysza, dzieli z Narodem obowiązki swoje. Do nich ma uczestnictwo prawa, gorliwość w tak trudnych a skutecznym o też korzyści staraniach, spolnie okazana J. O. Xiążęcia Jmci Biskupa Płockiego. Mądre jego rady y dzielne rad wykonania w sprawie Edukacyi, czynią go prawdziwym Obywatelów dobroczyńcą. Waszey K. Mci szcudrobliwą hojnością potrzeby tey posilone, szacowna Rzeczypospolitey Biblioteka wsparta, y tym podobne łaskawe y opieki dowody okazują, iako, Nayiaśnieyszy Panie, uznajesz to wielkie dzieło być przyszłych Oyczyzny nadziei gruntem. Tey się opiece, powodzenie robot naszych winno; ktore gdy tąż samą dobrocią wspierać y zaszczycać W. K. Mość P. N. M. raczysz, o co z naygłębszym uszanowaniem prosimy, z pewnością zaręczyć możemy Obywatelskiey powszechnosci, iż skutkow prac naszych wkrótce z korzyścią używać będzie.

XVIII. 2. 442

XVIII 2.442